

**Пархоменко
Владислав Анатолійович**

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії України Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського, член Національної спілки краєзнавців України (м. Миколаїв)

✉ vlad10031974@gmail.com

Українізація Херсонського гарнізону в 1917 році

В доповіді, переважно на матеріалах місцевої періодики, розглянуто процес створення збройних сил Української Центральної Ради у Херсоні протягом 1917 року.

У 2017 р. громадськість України відзначає 100 років з початку Української революції 1917-1921 рр. – події, що визначила подальший розвиток національно-визвольного руху ХХ ст. Мета даної публікації: висвітлити процес українізації Херсонського гарнізону в 1917 р.

В роки Великої війни (1914–1917 рр.) Херсонська губернія, що входила до складу Одеського військового округу, стала тиловим районом Південно-Західного та Румунського фронтів. У 1917 року гарнізон Херсона налічував понад 16 тисяч осіб, основу якого склали 44-й запасний піхотний полк, 457-а піша Таврійська дружина, Кримський кінний полк, рота Георгіївських кавалерів та різні допоміжні частини. Начальник гарнізону – полковник Константінов.

29 березня місто урочисто проводило на фронт «революційні» маршові роти, сформовані із 44-го запасного піхотного полку [1]. Солдати відправились до лав діючої армії з піднесенням. Гасло: «Війна до переможного кінця!» ще було популярне в солдатському середовищі.

У 1916 р. військове міністерство прийняло рішення про відкриття у Херсоні авіаційної школи. Наприкінці квітня 1917 р. в місто прибули 4 аероплани, які поклали початок створенню авіаційного загону. Газета «Родной край» повідомляла: «Перший потяг у кількості 50 вагонів привіз лише 4 аероплана та 5 автовантажівок. Нині збирають апарати і незабаром почнуться польоти» [2]. Начальником Херсонського аеродрому призначено підполковника О. М. Вегенера.

З перших днів революції ідеї національного визволення, викликали найбільше піднесення серед військових, які почали вимагати створення українських військових частин та переформування існуючих за національною ознакою. Такого розмаху цього руху лідери Центральної Ради зовсім не очікували. М. Грушевський відзначав: «Організаційні завдання, поставлені Українською Центральною Радою ... несподівано для багатьох викликали найбільший рух у війську ... Більш несподівано було, що сей рух вилився в домагання формування нових українських військових частей» [3, с.545].

25 березня у Херсоні відбулися установчі збори культурно-просвітницького товариства «Українська Хата», головою якого обрано письменника М. Ф. Чернявського. Товариство розпочало активну пропаган-

Ключові слова:

Херсон, українізація, Гайдамацький курінь, Херсонська Революційна рада, «Українська Хата».

дистську роботу серед військових місцевого гарнізону і знайшло з їх боку і зацікавленість, і підтримку. Прихильно до української національної ідеї поставився начальник херсонського гарнізону полковник Константінов. У своєму наказі по місцевому гарнізону від 13 квітня, він пропонував утворити солдатські команди, які б прийняли участь у національній українській маніфестації призначеної на 16 квітня [4].

Ця маніфестація з панахидою в пам'ять Б. Хмельницького та Т. Шевченка відіграла важливу роль у поширенні національної свідомості серед населення Херсону. Активну участь у підготовці маніфестації брали українські військові: прапорщик Арсен Пхіденко та військовий чиновник Нестор Малеча [5].

16 квітня 1917 року на Соборну площу міста прийшли частина 44-го запасного піхотного полку, рота 475-ї пішої Таврійської дружини, команда видужуючих воїнів, команда військового лазарету. Газетні репортери нарахували більше 30 українських прапорів з гаслами: «Автономія України», «В рідній школі – рідна мова», «В вільній Україні – українське військо». Найкращий прапор з портретом Шевченка несла команда військового лазарету. Всього у святі взяли участь близько 5 тисяч українських військових [6]. Українською мовою їх привітали міський голова Є. Яковенко та начальник херсонського гарнізону полковник Константінов. Останній закликав солдатів всіма силами боротися з німецьким кайзером Вільгельмом. Місцева преса писала: «Отак пройшло перше українське свято в Херсоні. Ніхто не сподівався, що маніфестація буде такою великою» [6]. Отже, українська маніфестація продемонструвала популярність ідей національного відродження серед солдатських мас херсонського гарнізону.

У травні в Києві відбувся I Всеукраїнський військовий з'їзд, на якому обрано Український генеральний військовий комітет на чолі з С. Петлюрою. Про під-

тримку рішень з'їзду заявили військовослужбовці Херсону. На зборах під головуванням прапорщика Пхіденка, що відбулися 18 травня в приміщенні Херсонської військової фельдшерської школи, у присутності 400 осіб, ухвалена постанова: «вважати Український Генеральний Військовий Комітет законним представником і виразником волі українського війська» [7].

В свою чергу, на місцевому рівні діяла Херсонська українська військова громада, в статуті якої відзначалося, що в громаду можуть вступати українці-військові. Всіма справами громади відала військова рада, що складалася з представників херсонського гарнізону, які обиралися по одному від кожних 25 солдатів, чиновників та офіцерів. Постанови військової ради проводив у життя виконавчий комітет із 12 членів [8].

В цей час солдатська маса ще вірила, що Центральна Рада зможе розв'язати найгостріші політичні та соціально-економічні питання. Щоб зрозуміти настрої, який панував в українському солдатському середовищі восени 1917 року, наведемо листа від солдатів Гродненського гусарського полку мобілізованих з Херсонщини, що був надрукований місцевою пресою: «Ми просимо Центральну Раду заздалегідь потурбуватися долею нашої рідної губернії і не допустити її в неволю до російських панів, щоб ми, коли повернемося з війни в свій рідний край, побачили його квітучим під крилом нашої Центральної Ради». Далі було звернення: «Товариші херсонці! Не відставайте від інших губерній, рідних нам по мові та звичаях, поки ще не пізно, будемо разом з ними добувати собі землю і волю на Україні. Голова військового товариства Гродненського гусарського полка А. Квашенко» [9].

Одночасно активізувалися консервативні сили. В умовах розкладу армії, у військового командування виникла ідея сформувати на фронті та в тилу добровольчі «батальйони смерті». У липні в Херсоні розпочалося формування «Херсонського батальйону корніловців» [10]. У кафе «Меттер» здійснювалась запис у жіночий «батальйон смерті».

З серпня у Херсоні розташувався відведений з Південно-Західного фронту Кримський кінний полк. Командир полку – полковник князь О. О. Мурузі став начальником херсонського гарнізону [11].

Восени 1917 р. політична ситуація в Херсоні загострилася. Серед гарнізону поширювалась більшовицька агітація. 22 листопада за ініціативою Херсонської української військової громади в приміщенні 2-ї чоловічої гімназії відбулися загальні збори українських організацій міста. На зборах утворена Революційна рада, як крайовий національний орган влади у Херсоні та Херсонському повіті, а також прийнята резолюція, в якій наголошувалось вважати «Українську Центральну Раду найвищим законодавчим органом, а її Генеральний Секретаріат – єдиним урядом в Україні» [12]. В цей же час у Херсоні відбувалося формування українського підрозділу, шляхом виділення зі складу місцевого 44-го запасного піхотного полку 400 солдатів – українців, чим було покладено початок створення 753-го Українського Вінницького полку [13].

Центром створення збройних сил УНР в регіоні стала Одеса, тут у листопаді 1917 р. сформована гайдамацька дивізія. З одеських гайдамаків сформувався курінь і у Херсоні. Щоб попередити анархію та грабунки, які все більше загрожували місту, Союз банківських службовців звернувся до Одеської української військової ради з проханням негайно надіслати у Херсон ешелон гайдамаків. На цю телеграму військовий

комісар Одеси підполковник В. Р. Поплавко відповів: «Згідно з вашим проханням відправляю дві сотні гайдамаків для підмоги по караульній службі місцевим українським ротам» [12].

У цей час Центральна Рада намагалася взяти під контроль політичну ситуацію в Україні. Для того, щоб розформувати та відвести з території УНР прорадянські частини, генеральний секретар військових справ С. Петлюра 10 грудня видав наказ про відправку росіян із військових частин на батьківщину. «Всім воякам великоросам, звільненим у відпустку із частин Південно-Західного і Румунського фронтів, по закінченню відпустки з'являтися до своїх повітових військових начальників для призначення в великоросійські частини, котрі містяться поза межами Української Республіки» [14, с.16].

Відповідно обраний 15 грудня Херсонською Революційною радою губернський український комісар Г. В. Няньчур розпорядився звільнити у тритижневу відпустку солдатів – не українців 44-го запасного піхотного полку [15]. Але подібні накази та розпорядження в більшості своїй в дію практично не вступали, їх реалізація на місцях блокувалась Радами робітничих і солдатських депутатів, які вважали ці розпропагандовані частини своєю військовою опорою.

Відзначимо, що в цей час у Херсоні, для протидії більшовицькій агітації у військах, активно проводило просвітницьку роботу товариство «Українська Хата». Так, після зустрічей з членами товариства частина «Союзу георгіївських кавалерів м. Херсона» заявила про свою підтримку Центральної Ради. А коли виявилось, що багато матросів із мінного загороджувача «Ксенія» нічого не знають про Центральну Раду, то для них «Українська Хата» організувала лекції з українознавства [12].

На відміну від Одеси, де збройна боротьба за владу між військами УНР і більшовиками тривала протягом трьох днів, у Херсоні справа до значних боїв не дійшла. Створений тут Військово-революційний комітет (ВРК) із представників Ради робітничих і солдатських депутатів, ротних та флотських комітетів 14 грудня 1917 року заявив про підтримку петроградського уряду більшовиків – Ради Народних Комісарів [16, с.99], але активних дій, спрямованих на здобуття влади у Херсоні, поки не виявляв.

У свою чергу херсонська Революційна рада знову намагалася розформувати 44-й піхотний запасний полк, у якому панували більшовицькі настрої. 10 січня 1918 року з'явився наказ по херсонському гарнізону про виведення зі складу полку солдатів-не українців. Пропонувалося «всім солдатам – не мешканцям України, які не відбули у відпустку, з 10 січня припинити усі види постачання» [17]. Але і цей наказ завдяки протидії Ради робітничих і солдатських депутатів виконати не вдалося.

Лише у грудні на прохання Тимчасового кримсько-мусульманського виконавчого комітету з Херсону до Сімферополя повернувся Кримський кінний полк, особовий склад якого переважно складався з мусульман.

Головною військовою силою у Херсоні, на яку могла розраховувати УНР, були 753-й український Вінницький та Гайдамацький курінь, на формування останнього у Олешках, переважно з заможних верств населення, зібрано і передано в грудні 1917 р. Революційній раді 46 тисяч карбованців [18].

У січні 1918 р. у зв'язку з виступом більшовиків у

Одесі до активних дій перейшов і Херсонський ВРК. У міському штабі Червоної гвардії, створеному 12 січня було вирішено оточити та роззброїти українські частини. З вечора 17 січня на вулицях Херсона почалися сутички українських караулів із загонами червоногвардійців і солдатів 44-го піхотного запасного полку. Несподіваність і перевага сил забезпечили ВРК перемогу. В ніч з 17 на 18 січня оточені радянськими військами в казармах українські частини, склали зброю. ВРК проголосив у місті радянську владу. Під час роззброєння українських військ не обійшлося без інциденту: артилеристи – гайдамаки вирішали свою батарею не здавати, а продати. Перед казармами вони виставили 4 гармати і оголосили «торги», але оскільки «покупців» не знайшлося, після переговорів батарею передано Червоній гвардії [19, арк.26]. Потім із них 2

гармати одержали миколаївські червоногвардійці.

Після роззброєння весь рядовий склад українських частин отримав право розїхатися по домівках. Таким чином, аж до квітня 1918 року українські національні формування у Херсоні припинили своє існування.

Лідери Української Центральної Ради розглядали революцію як наднаціональне явище і тому відкидали саму ідею формування регулярних збройних сил. Така політика, «батьків нації» мала згубні наслідки. Недовіра до регулярної армії; небажання конфліктувати з російським Тимчасовим урядом; відсутність чіткої програми побудови власного війська – все це призвело до того, що з початком збройного конфлікту з радянською Росією, УНР виявилася беззахисною.

© Пархоменко В. А., 2017

Список джерел та літератури:

1. Родной край. – 1917. – 31 марта.
2. Родной край. – 1917. – 30 апреля.
3. Грушевський М. Люстрована історія України / М. Грушевський. – К. – Відень: Дніпросоюз, 1921. – 575 с.
4. Родной край. – 1917. – 13 апреля.
5. Вістник товариства «Українська Хата». – 1917. – 23 квітня. – № 3.
6. Вістник товариства «Українська Хата». – 1917. – 29 квітня. – № 4.
7. Вістник товариства «Українська Хата». – 1917. – 28 травня. – № 7.
8. Известия Херсонского Губернского комитета спокойствия и безопасности. – 1917. – 26 июля.
9. Известия Херсонского уездного земства. – 1917. – 24 сентября. – № 38.
10. Родной край. – 1917. – 8 июля
11. Родной край. – 1917. – 29 августа.
12. Известия Херсонского уездного земства. – 1917. – 31 декабря. – № 50-51.
13. Родной край. – 1917. – 24 ноября.
14. Сергійчук В. Невідомі документи великого державника України // Пам'ять століть. – 1999. – № 3. – С. 6–50.
15. Родной край. – 1917. – 15 декабря.
16. Победа Советской власти на Херсонщине (1917-20 гг.): Сб. документов и материалов. – Херсон: Обл. изд-во «Наддніпрянская правда», 1957. – 377 с.
17. Солдат и рабочий. – 1918 г. – 13 января.
18. Солдат и рабочий. – 1918 г. – 17 января.
19. Державний архів Херсонської області. Ф. Р-3264., Оп. 1., Спр. 119., Арк. 26.